

ادبیات داستانی در ایران
از روزگار باستان تا مشروطه

نوشته: سعید وزیری

سرشناسه: وزیری، سعید ۱۳۱۸
 عنوان و نام پدیدآور: ادبیات داستانی در ایران، از روزگار باستان تا مشروطه / سعید وزیری.
 مشخصات نشر: تهران: دیگر، ۱۳۸۸
 مشخصات ظاهری: ۳۲۴ ص.
 شابک: ۵۲۰۰۰ ریال: ۴-۸۱-۷۱۸۸-۹۶۴-۹۷۸
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه ص. ۳۲۳-۳۲۲
 موضوع: داستان نویسی -- ایران -- تاریخ و نقد
 رده بندی کنگره: ۳۳۶۵PN/۴۲۴۰۴ ۱۳۸۶
 رده بندی دیویی: ۸۰۸/۳
 شماره کتابشناسی ملی: ۶۴۱۶۷۱۱

ادبیات داستانی در ایران از روزگار باستان تا مشروطه

نویسنده: سعید وزیری
 طرح جلد: یاشار امینی
 چاپ اول: ۱۳۸۸
 شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه
 چاپ: تکثیر
 ■ قیمت: ۵۲۰۰ تومان

شابک: ۴-۸۱-۷۱۸۸-۹۶۴-۹۷۸

نشر دیگر

تهران، صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۱۷۹۹
 تلفن/دورنگار: ۸۸۹۹۶۰۲۷ - ۸۸۹۹۷۲۸

نشانی الکترونیک: digar_80@yahoo.com / www.nashrediga.com Email:

فروشگاه اینترنتی: www.amazon.com و www.iketab.com

فهرست

۷	پیش‌گفتار
۱۱	● درآمد
۱۵	● زبان و خط اوستایی
۲۲	داستان کیومرث
۲۵	پیکار اسب سفید با اسب سیاه
۲۸	برگردان متن اوستایی داستان جم
۳۲	پهلوان‌های داستانی
۳۴	جنگ رستم و دیوان
۳۵	اسطوره‌ی آفرینش درباره‌ی گاو اوگدات
۳۸	گوشورون
۳۹	داستان هوم گیاه مقدس
۴۱	فره کیانی
۴۶	● نوشته‌های هخامنشیان
۵۰	به دنبال داستان در تاریخ هخامنشیان
۵۲	امی تیس مادر کمبوجیه
۵۲	گاو آپیس
۵۳	داستان پانته‌آ
۵۸	داستان گئومات
۶۱	استر و مردخای
۶۵	● داستان دژنشته‌ها در ایران باستان
۶۹	ادبیات داستانی در آئین زروانی
۷۲	افسانه‌ای از آثار مانویان
۷۵	درخت آسوریک
۸۱	● موضوع کتاب‌هایی که به زبان پهلوی به‌جا مانده است
۸۲	ماتیگان یوشت فریان
۸۹	اردی ویراف نامک
۹۶	هوسروی گواتان ارتیکای
۱۰۱	گجسته ابالیش
۱۰۳	زند و هومن یسن
۱۰۷	درایشن ئی اهرمن نو دیوان
۱۰۸	داستان زندگی زرتشت
۱۱۴	کارنامه‌ی اردشیر بابکان
۱۲۲	● فارسی دری
۱۲۸	وضع مردم ایران از سده‌های اول تا چهارم
۱۳۱	آغاز داستان‌نویسی به زبان فارسی دری
۱۳۳	قصه‌ی خلق آدم

۱۴۰	قصه‌ی داود پیغمبر
۱۴۴	پرستوک
۱۴۶	سلیمان و پوپک
۱۴۹	قصه‌ی یوسف
۱۵۷	قصه‌ی زهره چنگی
۱۵۸	داستان‌سرایی یهودیان ایران به فارسی
۱۶۲	قصه‌ی دانیال و نثر فارسی یهودی
۱۶۵	بلغمی و ترجمه‌ی تاریخ طبری
۱۶۷	داستان قباد و زن روستایی
۱۷۱	● علت رواج داستان‌های پهلوانی
۱۷۳	داستان‌های حماسی
۱۷۶	داستان‌های تاریخی
۱۸۲	گرشاسب‌نامه و ابن‌بلخی
۱۸۴	حکایت‌های عرفانی
۱۹۷	قابوس‌نامه
۱۹۹	داستان‌های فلسفی
۲۰۳	داستان‌های فلسفی و نمادین در آثار سهروردی
۲۰۵	قصه‌ی مرغان
۲۱۱	قصه‌ی فی حقیقت عشق
۲۳۲	اسکندر و اسکندرنامه‌ها
۲۳۹	نخستین اسکندرنامه به زبان و نثر فارسی
۲۴۳	چرا ابومسلم‌نامه نوشته شد
۲۴۷	مقامه‌نویسی و نقالی
۲۵۰	سندبادنامه
۲۵۴	● از مغول تا سربداران
۲۶۷	اخلاق محسنی
۲۶۹	قالی یاسمن
۲۷۳	حسن و دل
۲۷۷	داستان‌های هندی در ادب فارسی
۲۹۲	● از آغاز دوره‌ی صفویه تا پایان دوره‌ی قاجاریه
۲۹۷	هزار و یک شب
۳۰۰	امیرارسلان و رواج داستان‌های عامه‌پسند
۳۰۷	طالبوف نویسنده‌ی کتاب احمد و مسالک‌المحسنین
۳۱۰	سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم‌بیگ
۳۱۳	منابع
۳۱۵	نمایه

پیش‌گفتار

بخشی از ادبیات داستانی ایران، اسطوره‌ها، افسانه‌ها، داستان‌ها یا داستان‌واره‌هایی است که ریشه در دورانی از زندگانی افسانه‌ای یا تاریخی سرزمین ایران‌ویج دارد. دورانی که تاریخ، افسانه، آیین‌های دینی، باورهای مردم چنان در تاروپود بن‌مایه‌های روشن و تاریک وهان^۱ هستی پیچیده است که بدون برداشتن نقاب از چهره‌ی بسیاری از رمز و رازها و نهادهای اسطوره‌ها نمی‌توان پیام داستان‌ها را دریافت زیرا هر داستان یا افسانه‌ای که از ایران باستان برای ما مانده است از چنان هنداد^۲ سنجیده‌ای برخوردار است که می‌توان دهنداد^۳ هستی را در ساده‌ترین گفتارهای داستانی آن دید بنابراین، پژوهش درباره‌ی ادبیات داستانی گذشته‌های دور این کشور کهن‌سال باید پایه‌اش بر بنیادی استوار باشد که بتواند کاربرد این‌گونه پژوهش‌ها را در ساختار داستان‌های امروز نشان دهد به گونه‌ای که علاقه‌مندان به هنر داستان‌نویسی را در آفرینش بن‌مایه داستان‌ها یاری دهد.

این داستان‌ها از دوره‌ای آغاز می‌شوند که از آغازش به درستی آگاه نیستیم اما نقطه‌ی پایانش را باید آغاز پیدایش مادها بدانیم. ادبیات داستانی این دوره را باید ادبیات اوستایی بنامیم زیرا زبان اوستایی است، خط اوستایی است، داستان‌ها نیز از سبک‌های اوستایی گزینش شده است. دوره‌ی دوم، دوره‌ای است که با پادشاهی مادها آغاز می‌شود و با مرگ پادشاهی هخامنشیان پایان می‌گیرد. این دوره که دوره‌ی تاریخی است ادبیات داستانی اوستایی رواج دارد. اما نوشته‌هایی که برای ما مانده است سنگ‌نبشته‌هایی است بر سنگ‌ها با خط میخی و افسانه‌هایی به نام تاریخ که به وسیله‌ی مورخان یونانی به ما رسیده است.

ادامه‌ی کار دوره‌ی تاریخی اشکانیان و ساسانیان را در بر می‌گیرد. در این دوره ما با زبان و خط پهلوی آشنا می‌شویم. داستان‌هایی که در این دوره نوشته شده است داستان‌هایی است در زمینه‌های گوناگون که تأثیر آن را در ادبیات دری و ادبیات داستانی دوره‌های بعد می‌بینیم، گرچه ما از نام و نشان هیچ‌یک از این نویسندگان خبر نداریم.

امید من این است که توانسته باشم برای علاقه‌مندان به تاریخ ادبیات داستانی ایران روزه‌ای هر چند کوچک به جهان ایران باستان گشوده باشم.

اما پس از حمله‌ی عرب‌ها به ایران، درباره‌ی زبان فارسی دری، وضع فرهنگی ایران از سده‌ی یکم تا چهارم ه.ق و کتاب‌های متعلق به سده‌ی چهارم آورده شده است. در این بخش سخن درباره‌ی آغاز داستان‌نویسی به زبان فارسی دری است. در این دوره ما با گونه‌های داستانی مانند داستان‌های پهلوانی، داستان‌های مذهبی، داستان‌های تاریخی روبه‌رو می‌شویم. داستان‌سرایی به زبان فارسی در میان نویسندگان و شاعران کلمی ایرانی ارزش آن را دارد که بخشی در ادبیات داستانی را به خود اختصاص دهد. در این جستار فقط به قصه‌ی دانیال و قصه‌ی هفت برادران اشاره شده است.

داستان‌هایی که ادبیات داستانی ما را می‌سازند، بیش‌تر داستان‌هایی حماسی و به شعرند. در این دوره که باید آن را دوره‌ی شکوه داستان‌های پهلوانی و میهنی دانست، افسانه و واقعیت با هم حبابه می‌آفرینند یا این همه، زیرساخت این داستان‌ها بر خردورزی بنا شده است. نمونه‌های بررسی‌شده از تاریخ بلعمی آورده شده است. همچنین حکایت‌های اخلاقی، عرفانی و داستان‌های فلسفی، جهانی شگفت‌انگیز می‌آفرینند. برخی از این داستان‌ها می‌توانند با بهترین داستان‌های میاض برابری کنند. در این گونه، داستان‌های شیخ اشراق جای‌گاه استواری دارند. داستان‌های عیاری در میان مردم جایگاه ویژه‌ای دارند. داستان‌هایی مانند سمک عیار، داراب‌نامه، اسکندرنامه، ابومسلم‌نامه، خواننده را با مردم‌شناسی، فرهنگ عامه، آیین‌های عیاری، پهلوانی و جوانمردی آشنا می‌کنند. در این جستار اسکندرنامه را که از آن روایت‌های گوناگونی از گذشته‌ی پنجم تا دهم در دست داریم، بررسی کوتاهی می‌کنیم گرچه به دلیل اهمیت موضوع شاید نیاز به پژوهشی جداگانه داشته باشد.

سیر تاریخی داستان و حکایت دوره‌ای از مغول تا سربداران را در بر می‌گیرد. کتاب گلستان

که نمونه‌ی خوب نثر سده‌ی هفتم است سرمشق حکایت‌نویسی برای بسیاری از شاعران و نویسندگان بعد از سعدی می‌شود و پس از آن به داستان‌های قالی یاسمن و حسن و دل می‌توان با نگاهی تازه نگریست و نیز ترجمه‌ی داستان‌های هندی به زبان فارسی مانند رامایانا ما را با شباهت‌های کنایی داستان‌های ایرانی و هندی و آیین‌ها و باورهای مشترک آن آشنا می‌سازد. با داستان شمس و قهقهه و کتاب‌های هزار و یک شب، امیر ارسلان، احمد طابوف و سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم‌بیگ، پا به آغاز دوره‌ای می‌گذاریم که عصر انقلاب مشروطه است.

کتاب حاضر در آستانه‌ی انقلاب مشروطه پایان می‌پذیرد. اما آنان که دل به نویسندگان معاصر بسته‌اند می‌توانند به آثار متنوعی که در این سال‌ها منتشر شده است مراجعه کنند.

دوره‌ی یکم: از سال ۱۲۸۵ ش تا اسفند ۱۲۹۹ ش. دوره‌ی یکم یا دوره (در جستجوی هویت و امنیت). این دوره که نویسندگان آن را باید دنباله‌رو نویسندگان مشروطه دانست. رمان‌های این دوره که در واقع رمان‌واره‌اند، یا سفرنامه‌ای‌اند یا تاریخی و یا اجتماعی، اینان گرچه کوشیده‌اند تا سنت‌شکنی کنند اما چندان موفق نیستند، کار این نویسندگان بیش‌تر زیر تأثیر قصه‌ها و نقالی‌های ایران و ترجمه‌های رمان‌های اروپایی است: در رمان‌های تاریخی این دوره نویسندگان ایرانی خواسته‌اند تا هویت تاریخی خود را معرفی کنند: محمدباقر میرزا خسروی (۱۲۹۸ - ۱۲۶ ه‍.ق) رمان سه جلدی شمس و طغرا را به سال ۱۲۸۷ می‌نویسد.

حسن خان بدیع (۱۳۱۶ - ۱۲۵۱) سرگذشت شمس‌الدین و قمر را در سال ۱۲۸۷ ش می‌نویسد.

عبدالحسین صنعتی‌زاده، دام‌گستران یا انتقام‌خواهان مزدک را در سال ۱۲۹۹ ش می‌نویسد.

موسی کبودرآهنگی در سال‌های ۱۲۹۸ ش و ۱۲۹۹ دو رمان عشق و سلطنت و داستان باستان را می‌نویسد.

حسین مسرور، در سال ۱۳۰۰ ش، رمان محمود افغان در راه اصفهان را می‌نویسد.

دوره‌ی دوم: یا دوره‌ی خفقان از ۱۳۰۰ ش تا شهریور ۱۳۲۰. نویسندگان بارز این دوره عبارتند از ۱- محمدعلی جمال‌زاده ۲- صادق هدایت ۳- بزرگ علوی ۴- علی دشتی و...

دوره‌ی سوم: یا دوره‌ی آزادی‌های کوچک: از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۵. ۱- صادق هدایت ۲-

بزرگ علوی ۳- جواد فاضل ۴- محمد حجازی ۵- جعفر شریعت‌مدار ۶- حسین قلی مستعان.

دوره‌ی چهارم یا دوره‌ی چالش‌های سیاسی: از ۱۳۲۵ تا ۱۳۳۲ (کودتای ۲۸ مرداد).

نویسندگان این دوره عبارتند از: ۱- محمدعلی جمال‌زاده ۲- صادق هدایت ۳- صادق چوبک و... دوره‌ی پنجم یا دوره‌ی زمستان: از ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا ۱۵ خرداد ۱۳۴۲، بعضی از نویسندگان این دوره عبارتند از ۱- تقی مدرسی ۲- علی‌محمد افغانی ۳- منوچهر صفا ۴- بهرام صادقی ۵- درویش ۶- خسرو شاهانی ۷- جلال آل‌احمد ۸- سیمین دانشور

دوره‌ی ششم یا دوره‌ی مشت در جیب: از ۱۳۴۲ تا بهمن ۱۳۵۷، ۱- ابراهیم گلستان ۲- غلام‌حسین ساعدی ۳- فریدون تنکابنی ۴- مهشید امیرشاهی، ۵- محمود دولت‌آبادی ۶- احمد محمود ۷- علی‌اشرف درویشیان ۸- هوشنگ گلشیری ۹- رضا براهنی ۱۰- جلال آل‌احمد و...

دوره‌ی هفتم: از سال ۱۳۵۷ تاکنون. داستان‌های مهم این دوره یا از نویسندگان صاحب نامی است که پیش از انقلاب نیز آثار ارزنده‌ای خلق کرده‌اند مانند، محمود دولت‌آبادی، احمد محمود، سیمین دانشور، درویشیان و... یا نویسندگانی که پیش از انقلاب اثری خلق نکرده‌اند. مانند: محمدرضا صفدری، محسن مخملباف، ابراهیم حسن‌بیگی، حسن بنی‌عامری، ابوتراب خسروی، رضا رهگذر، فیروز زنوری جلالی، قاسمعلی فراست، رضا جولایی، عباس معروفی، منیرو روانی‌پور، غزاله علیزاده، اصغر الهی و ده‌ها نویسنده‌ی دیگر. هرچند تعداد نویسندگان این دوره بیش‌تر از کسانی است که نام‌شان را بردم. استعدادهای زیادی در حال حاضر تنها آثار اولیه‌ی خود را خلق کرده و منتشر کرده‌اند و بدیهی است تعداد چشم‌گیری از این نوqlمان در آینده به عنوان نویسندگانی بزرگ نام برده خواهند شد.

امید دارم کتاب حاضر به ویژه به کار این نوqlمان بیاید تا بتوانند با آشنایی با گزیده‌هایی از آثار گذشته‌گان و مطالعه‌ی ژرف‌تر اصل این آثار، هم به پشتوانه‌ی دانش خود بیافزایند و هم به آثار داستانی خود غنای بیشتری ببخشند.

ایدون باد